

TV DİZİLERİNDEKİ DEĞER TEMSİLLERİNİN MEKÂNSAL KULLANIMLAR ARACILIĞIYLA KARŞILAŞTIRILMASI COMPARISON OF VALUE REPRESENTATIONS IN TV SERIES THROUGH THE USE OF SPACE

Mihriye Meral YURDERİ*
Zehra EMİNAĞAOĞLU**

Öz

Mekânlar, bireysel ve toplumsal kimlik hakkında farkında olarak veya olmayarak bilgiler aktarmaktadır. Yaşadığımız mekânlar kültürel kimliğimiz hakkında bilgi veren önemli bir iletişim aracıdır. İletişimin gerçekleşmesi için mekânların anlamlandırılması gerekmektedir. Anlamın oluşturulması sürecinde ise toplumsal değerler önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal değerlerin en önemli göstergelerinden biri olan mekânların oynadığı rol yadsınamaz. Kitle iletişim araçlarıyla toplum arasındaki karşılıklı ilişki gereğince televizyon, hem toplumsal değerleri, hem de değişimleri yansıtan; toplumsal değişimlerde belirleyici rol oynayan bir araçtır. Bu çalışmada, 30 yılı aşan bir zaman dilimini kapsayan, ana akım televizyonlarda yer almış ve öne çıkmış, drama niteliği taşıyan günümüz yerli dizileri ve eski diziler arasında; tüketim mekânları, sosyallik, postmodern kültürel etkiler açısından, mekânsal bir karşılaştırma yapılarak değer temsillerindeki değişim ortaya konmaktadır.

Anahtar kelimeler: Göstergibilim, Mekân, Kültür, Televizyon Dizileri.

Abstract

Spaces convey information whether they are aware or not about individual and social identity. The places we live in are an important communication tool that gives information about our cultural identity. Space needs to be understood in order for communication to take place. Social values play an important role in the process of creating meanings. The role played by places, one of the most important indicators of social values, cannot be denied. In accordance with the interrelationship between mass media and society, television reflects both social values and changes; is a tool that plays a decisive role in social change. In this study, among the contemporary series and the old series, which carries dramatic character and took place in mainstream television, spanned over 30 years, in terms of consumption spaces, sociability, postmodern cultural effects, spatial comparison is carried out to show the change in value representations.

Keywords: Semiology, Space, Culture, TV Series.

GİRİŞ

Yaşadığımız mekânlar kültürel kimliğimiz hakkında bilgi veren önemli bir iletişim aracıdır. İletişimin gerçekleşmesi için mekânların anlamlandırılması gerekmektedir. Anlamın oluşturulması sürecinde ise toplumsal değerler önemli bir yer tutmaktadır. Kitle iletişim araçlarıyla toplum arasındaki karşılıklı ilişki gereğince televizyon, hem toplumsal değerleri, hem de değişimleri yansıtan; toplumsal değişimlerde belirleyici rol oynayan bir araçtır. Günümüz televizyonunun en önemli ve akşam kuşağında en çok yer tutan programları yerli dizilerdir. Diziler tüm toplumca paylaşılan ortak kodlar aracılığıyla tasarlanmış öyküler aktarırlar. Herkesçe bilinen ve çoğu zaman görsel nitelikte olan bu ortak kodlar, dizilerde bir üst dil oluşturan göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

En eski iletişim biçimlerinden biri olan görsel iletişim, halen en etkili iletişim biçimidir. Görsel kodlar, yazılı ya da sözel dile oranla, çok daha geniş bir kitle tarafından çözümlenebilir; bu nedenle daha çok sayıda insan için ortak bir dil oluşturur. Roland Barthes (1957) "Toplum oluştuğu anda, her kullanım kendi kendisinin göstergesi durumuna dönüşür" demektedir; Umberto Eco (1972) ise mimariye genellikle bir bildirişim olgusuymuş gibi yaklaşabileceğini ifade etmektedir (Erkman, 1987). Kısaca mimariye göstergeler dizgesi gözüyle bakılabilir, önemli olan bu göstergelerin özelliklerini ortaya çıkarmaktır. Görsel bir gösterge niteliğindeki mekân, dizilerdeki diğer unsurlarla birlikte, toplumsal değer değişiminin ortaya

*Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Görsel Sanatlar ve Tasarım Bölümü.

**Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

konmasında önemlidir. Taşçıoğlu (2013), mekânın zamanla çatı olmaktan öteye giderek, insanları ayıran, birleştiren, insan etkinliklerini organize eden, insanın düşünce ve duygularını pekiştiren ya da değiştirebilen ve onu denetim altına alabilen bir yapı haline geldiğini; bu yapının şekillenmesinde politik ve ticari kaygılar kadar bireysel tercihler, kültürel ve fiziksel farklılıkların rol oynadığını anlatmaktadır. Mekân, kişisel ve toplumsal yaşamdaki değişimleri yansıtabilir. Zira yaşama anlam kazandıran, içinde ve birlikte yaşanan mekânlardır. Mekân aynı zamanda tarihsel süreçte değişen, dönüşen bir niteliğe sahiptir ve bu anlamda sosyolojik bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Mekânsal değişimler ise görsel kodlar olarak ele alındığında toplumsal değişimlerin birer göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Sanayi devriminin kuşkusuz en büyük etkisi mekânlar üzerinde olmuştur. Sanayileşme ile beraber, toplumsal yapının demografik ve sosyo-ekonomik açıdan farklılaşmasına paralel olarak üretim güçlerinin temel belirleyen olduğu yeni mekânsal sistemler meydana gelmiştir. Toplum ilişkileri ve yönetim sistemlerinde olduğu kadar mekânsal ağların oluşması ve düzeninde de, kapitalizmin piyasa ve pazar faktörleri belirleyici olmuştur. Mekânların yapılarında ve işleyişlerinde görülen sert dönüşümler, mekân algılarının ve dolayısıyla mekâna yüklenen anlamların da tümünden değişmesine neden olmuştur (Yıldız ve Alaeadinoğlu, 2007, s. 846).

Bununla beraber medya aracılığıyla yaygınlaşan kültürel küreselleşme de mekânların yeniden dönüşmesinde etkili olmuş; kültürel bir değişim yaşanmasına yol açmıştır. Kültürel küreselleşme, baskın kültüre dönüşerek ulusal kültürlerin yerini alma eğilimindedir. Küreselleşmeyle artan kültürlerarası etkileşim, kapalı toplumları diğer kültürlerle daha açık toplumlar haline getirmektedir. Küresel kültürel etkileşim, 1980 sonrasında giderek artmış; böylece kültürel değişimin ve dolayısıyla değer değişiminin önemli nedenlerinden biri olmuştur. 1990'lı yıllarla birlikte hızlanan küreselleşme, kültürel değerleri tehdit edebilecek bir niteliğe bürünmüştür. Ulusal kültürlerin bu yolla zayıflaması ve zaman içinde melezleşmesiyle, postmodern kültür yaygınlaşmakta; böylece yeni yaşam biçimleri ve yeni değerler ortaya çıkmaktadır (Yurderi, 2014, s. 32).

Medyanın önemli bir güç olduğu ve küreselleşmenin geri döndürülemez bir konuma geldiği günümüzde dizi izleme alışkanlığı, toplumsal bağlamda basit bir eğlence aracı olmayı aşmış; izleyiciler açısından farklı ve değişik olanı izleme ve tüketme aracına dönüşmüştür. Dahası televizyon dizileri, izleyicinin dünyasına rahatlıkla nüfuz ederek insanların algılamalarını ve düşüncelerini etkileyip değiştirebilme; belirli konularda kanaat oluşturarak tavır almalarını sağlayabilme gücüne de sahiptir (Doğan, 2009, s.182-185). Bu nedenle televizyon dizilerinde, moda, dekorasyon, eğlence ve tatil gibi tüketime yönelik kodlarla ve bu kodları belirginleştiren mekânlarla yansıtılan farklı gündelik yaşam pratikleri, izleyicinin yaşam tarzı açısından olduğu kadar, değer öncelikleri açısından da ayırt edilmesine olanak tanımaktadır. Ancak artık izleyiciye yalnızca tüketme güdüsü değil, mekânlar üzerinden yeni ve farklı yaşam pratikleri ve buna bağlı olarak belirli değerler benimsetilmek istenmektedir. Bu ise toplumsal yapının ve kültürel kimliklerin de değişmekte olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin 1974 yılında Aşk-ı Memnu, Sinekli Bakkal ve Diyet gibi edebiyat uyarlamalarıyla başlamış olan yerli dizi serüveni, günümüze kadar büyük bir sektöre dönüşerek sürmüştür. Ancak bu süreçte dizilerdeki öykü, karakterler, anlatı yapısı, mekân gibi temel unsurlarda da önemli değişimler yaşanmıştır. Bu çalışmada 30 yılı aşan bir zaman dilimini kapsayan, ana akım televizyonlarda yer almış ve öne çıkmış, drama niteliği taşıyan yerli diziler arasında, tüketim mekânları, sosyallik, postmodern kültürel etkiler açısından, mekânsal bir karşılaştırma yapılarak değer temsillerindeki değişim ortaya konacaktır. Sahne bazında belirlenecek olan mekânların temsil ettiği değerler, Schwartz'ın belirlediği (2006) ve kültürlerarası niteliğinden dolayı evrensel olan on temel değere göre kategorize edilecek ve nitel bir içerik analizine tabi tutulacaktır. Örneklem drama yapımlar arasından seçilmiş; komedi ve polisierlerle birlikte tarihi diziler de mekânsal kalıpları açısından araştırmaya uygun olmadığından, örneklem dışında bırakılmıştır.

KÜRESELLEŞME VE POSTMODERN KÜLTÜR BAĞLAMINDA YERLİ DİZİLERDE YAŞANAN ÖYKÜSEL VE MEKÂNSAL DEĞİŞİM

Küreselleşmenin en önemli etkileri toplumsal ve kültürel alanda görülmektedir. İletişim teknolojilerinin biçim değiştirmesi ve yaygınlaşmasıyla oluşan kültürel küreselleşme, kültürel bir melezleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Bauman (2010), *yeni dünya düzensizliği* olarak adlandırdığı küreselleşmeyi, geri dönüşü olmayan bir süreç olarak görmektedir (s. 7-69). Giddens (2010) ise küreselleşmeyi yerel oluşumları birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlamakta; medyanın küreselleştirici etkisi olmaksızın kültürün küresel olarak genişlemesinin mümkün olmadığını belirtmektedir (s. 62-74). Medya aracılığıyla yaygınlaşan kültürel değişim, değer değişiminin de temel kaynaklarından biridir. Zira kültürel sınırların ve ayrımların silikleştiği günümüzde,

toplumsal ve kültürel yapı küresel postmodern kültürden etkilenirken, aynı zamanda bir değer değişimi olgusu da ortaya çıkmaktadır. Ancak bu bağlamında değerlerin kökten değişmesi değil, postmodern kültürel etkilerle melezleşmesi söz konusudur. Zira gündelik yaşam biçimimizi yeniden inşa eden küresel kültür, Hall'a (1991) göre her zaman Batı merkezli ve haz temellidir; ancak farklılıklar üzerinden işleyen homojenleştirici bir yapıya da sahiptir (s. 19-39). Özellikle yerli dizilerin dünya çapındaki ticari başarısı düşünülecek olursa, bu melezleşme daha görünür olmaktadır. Uzak Doğudan Güney Amerika'ya kadar farklı coğrafyalardaki farklı toplumlara hitap eden Türk dizileri, geleneklerinden ve kültüründen tamamen kopmadan modern bir yaşam tarzı sunmasıyla, aynı anda hem Doğu hem de Batı kültürlerince yakın bulunmaktadır.

Televizyon aracılığıyla dramanın kitlesel olarak üretilebilirliği, teatralliğin bir iletişim biçimi haline gelmesine yol açmaktadır. Bireyler ise toplumda kabul görebilmek için davranışlarını genel beklentilere göre ve medyatik gösterimler doğrultusunda temellendirmektedir. Toplumsal talep etkisi olarak da adlandırabileceğimiz bu durumla birlikte kurgusal ve hayali biçimler gerçek hayat için örnek teşkil etmekte ve günlük yaşama yansiyarak gerçekliğin yerini alabilmektedir (Eslin, 2001, s. 47-107). Bu noktada, toplum tarafından kabul görmek isteyen izleyiciye, medya aracılığıyla nelerin önemsetilmek istendiği ve bu doğrultuda hangi değerlerin sunulduğu önem arz etmektedir. Zira özel televizyon yayıncılığının gelişmesiyle birlikte, 1980'li yıllardan bu yana yerli dizilerin yayınlanma ve izlenme oranları zaman içinde artarken, ana akım televizyon kanallarında yerli dizi yayınları *prime time*da %45'i bulmakta; bu rakam özet ve tekrar yayınlarıyla %65'e ulaşmaktadır*.

1980'li ve 90'lı yılların dizilerinde, daha çok mahalle ya da semt atmosferinde geçen, aile ve komşuluk ilişkilerinden doğan öykülerde, her şeye rağmen, mutlu değilse de umutlu ve gururlu orta sınıf insanların mütevazı yaşamları anlatılırdı. O yılların dizileri daha çok aile dizisi niteliği taşıırken, dramatik bir yapı içerisinde komik ve romantik öğeleri de barındıran ve genel izleyici kitlesine hitap eden yapımlardı. Biraz da Yeşilçam'dan miras kalan anlatı biçimiyle, iyilerin kazandığı dizilerde, daha çok toplumsal değerler ön plana çıkmakta; bu öykülerle uyumlu, gösterişten uzak, sade mekânlar ve kamusal alanlar kullanılırdı.

1980'li yıllarda henüz özel televizyon yayıncılığı başlamamış olduğu için yalnızca TRT'nin yerli dizilerinden söz edebiliyoruz. TRT dizileri ise daha çok 4. Murat (1981), Küçük Ağa (1983), Kartallar Yüksek Uçar (1984) ve Duvardaki Kan (1986) gibi tarihi dizilerle; Üç İstanbul (1983), Bugünün Saraylısı (1985), 9. Hariciye Koğuşu (1985), Acımak (1985), Çalığı (1986) ve Yaprak Dökümü (1987) gibi edebiyat uyarlamalarından oluşuyordu. Öykülerini tarihten ve edebiyattan alan bu diziler aslına uygun uyarlamalar olduklarından, mekânsal açıdan da konu edindikleri tarihi dönem ve edebi öyküdeki mekânları yansıttı.

1990'lar, özel televizyon yayıncılığıyla birlikte dizilerin sayılarının arttığı ve konularının çeşitlendiği yıllardır. Bu yıllarda Mahallenin Muhtarları (1992-2002, ATV, Kanal D, Star TV), Ferhunde Hanımlar (1993-1999, TRT), Bizim Mahalle (1993-2002, TRT), Şehnaz Tango (1994-1997, Star TV), Çiçek Taksi (1995-2003, ATV, TRT), Şaşifelek Çıkmazı (1996-1998, TRT) ve Baba Evi (1997-2001 ATV) gibi diziler öne çıkmaktadır. Adlarından da anlaşılabilir gibi yine aile ilişkilerinin temel alındığı bu diziler, komik ve romantik özellikler de taşıyabilen bu drama yapımlar, komşuluk, dostluk ve yardımseverlik gibi temaları işlerken, orta sınıftan insanların yaşadığı mütevazı mekânlar ve kamusal alanlar kullanılırdı. Bu diziler, daha çok komşuluk ilişkileri çerçevesinde geçen, yardımlaşma ve dayanışmanın ön planda olduğu öykülerdi ve belli bir mahalle eksenindeki mekânlar kullanılırdı. Bu mekânlar gösterişten uzak konutlarla birlikte, ağırlıklı olarak kahvehane, sokak, meydan, çarşı, pazar, taksi durağı, apartman, okul, bakkal, manav, park, bahçe ya da avlu gibi birlikte yaşanan ortak kullanım alanlarını kapsardı.

Oysa 2000'li yılların, özellikle aksiyonun ve romantizmin dozunun yükseldiği dizilerinde, kişisel hırslar, rekabet, çıkar çatışması, bireysellik, güç, zenginlik, kıskançlık, statü ve suç eksenindeki entrikalarla dönen öyküler giderek artmaya başlamıştır. Kişisel değerlerin temsiline toplumsal değerlere oranla arttığı bu dizilerdeki mekânlar ise, öykülerdeki karakterlere ve temalara paralel olarak yalıtılmış, özerk, bireysel, gösterişli, korunaklı, kapalı, ulaşılmaz mekânlara dönüşmüştür. Bu anlamda eski dizilerdeki mekânlar daha çok toplumsal değerlerin göstergesi olarak karşımıza çıkarken, yeni dizilerdeki mekânlar daha çok kişisel değerleri simgelemektedir. Bu durum, Türkiye'deki toplumsal değişimin de bir göstergesidir.

Bu dönemde Kara Melek (1997-2000, Star TV) ve Yılan Hikâyesi (1999-2002, Kanal D) aksiyon, macera ve polisiye nitelikli yapımlar da görülmeye başlanırken drama yapımlar devam etmiştir. 2000'li yılların başlarında, Asmalı Konak (2002-2003, ATV), Zerda (2002-2004, ATV), Sıla (2006-2008, ATV) ve Asi (2007-2009, Kanal D) gibi genel olarak kırsalda geçen, aile ve topluma ilişkin geleneksel yapının artık

*Deloitte, 2014 Türkiye'de Dizi Sektörü Raporu, <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/technology-media-and-telecommunications/articles/turkish-tv-series-industry.html>

çözölmeye başladığı diziler yapılmıştır. Bu dizilerdeki mekânlar, kırsalda olmasına karşın yine ihtişamlı konaklar ve çiftliklerdir. Yeditepe İstanbul (2001-2002, TRT) gibi yine orta sınıfa ait öykü ve mekânları barındıran dizilerin yanı sıra, Bir İstanbul Masalı (2003-2005, ATV) ve Aliye (2004-2006, ATV), Gümüş (2005-2007, Kanal D) gibi öykülerini orta sınıf insanlarla zenginlerin karşıtlığı üzerine kuran ve mekânların artık daha gösterişli olduğu diziler yapılmaya başlanmıştır. Bu yıllardaki mekânsal göstergelerde, gelenekselden kopuşla birlikte özgürlük ve bağımsızlık talep eden bireyselliğin yükselişi söz konusudur. Bu mekânlarda mütevazı konutlara, şık döşenmiş villalar, yalılar ve bakımlı bahçeler eklenmektedir.

2000'li yıllarla birlikte dizi sayıları giderek artarken, öyküsel ve mekânsal değişimin asıl belirginleştiği ve yeni bir dizi anlayışının geliştiği yıllar 2000'li yılların ikinci yarısıyla 2010'lu yıllara denk gelir. Bu dönemde Aşk-ı Memnu'nun yeni çevrimi (2008-2010, Kanal D), Fatmagül'ün Suçu Ne (2010-2012, Kanal D), Adını Feriha Koydum (2011-2012, Show TV), İffet (2011-2012, Star TV), Medcezir (2013-2015, Star TV), Karagül (2013-2016, Fox TV), Kara Sevda (2015-2017, Star TV) gibi, zenginler arasındaki kişisel çatışmaları ya da zenginlik peşindeki orta sınıf insanların yaşamlarını konu edinen diziler yapılmıştır. Zenginlik ifade eden gösterişli mekânların kullanımı da bu dizilerle birlikte çoğalmaya başlamıştır. Orta sınıfı yansıtan mekânların yanı sıra, gösterişli evler, ofisler ve kafelere eşlik eden alışveriş merkezleri ve spor salonları, tüketime dayalı yeni gündelik yaşam biçimlerinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır.

Ancak aşk temalı bu drama yapımların üretimi sürerken, suç temalı drama yapımların üretiminde de büyük bir artış olmuştur. Pek çok akademik çalışmaya konu olan ve 2003-2016 yılları arasında yayınlanan Kurtlar Vadisi, bu yeni dizi anlayışının öncülerinden sayılabilir. Ezel (2009-2011, Show TV), Kuzey Güney (2011-2013, Kanal D), Karadayı (2012-2015, ATV), Kara Para Aşk (2014-2015, ATV), Poyraz Karayel (2015-2017, Kanal D), Yok Olan (2016, Star TV), İçerde (2016-2017, Show TV) gibi aksiyon ve gerilim dozu yüksek olan suç temalı ya da polisiye nitelikli diziler büyük ilgi görmüştür. Artık kötülerin de kazanabildiği; iyi ile kötü arasındaki sınırın belirsizleştiği öyküler anlatılmaya başlanmıştır.

Eski diziler dramatik yapılar içerisinde Yeşilçam'dan miras aldığı melodramatik öğeleri de kullanmaktaydı. Aşk, nefret, hırs gibi duygular ve arzuların toplumsal kurallarla ve değerlerle çatışması, sınıf farklılıkları, geleneksel aile yapısından kopmalar üzerine şekillenen melodramatik yapı yeni dizilerde de görölmekle birlikte; özellikle suç ve şiddet içerikli dizilerde - Amerikan dizileri benzeri - yeni ve karmaşık anlatı yapıları da görölebilmektedir. Anlatı yapısındaki bu değişime bağlı olarak seçilen mekânlarda da bir değişim gözlenmektedir. Zenginlik göstergesi olan gösterişli villalar, pahalı restoranlar ve şık ofisler varlığını korurken; bunlara, hesaplaşma, çatışma ya da dövüş sahnelerinde kullanılan, yasa dışılık, kişisel çıkar çatışması ve toplumsaldan uzaklaşmayı çağrıştıran polis merkezleri, hapishaneler, mezarlıklar, bodrum katlar, ürkütücü ve loş kapalı alanlar, metruk binalar, ıssız otoparklar eşlik etmektedir.

Türkiye'nin toplumsal yapısındaki değişimler, diziler üzerinden okunabilir hale gelmektedir. Yakın dönem bazı yerli diziler Amerikan dizilerinin yerli uyarlamaları olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Bu kültürel uyarlamalar, küresel postmodern kültürün toplumsal etkilerini de ortaya koymaktadır. Kimi zaman uyarlama olduğu belirtilmese ve hatta uyarlama olmasa da yerli dizilerdeki - tümel bir insanlık yerine tekil bir bireysellik anlayışının yansıması olan - karakterlerin ve öyküsel anlatıların genel olarak postmodern küresel kültürün izlerini taşıdığı görölmektedir. Bu anlamda toplumsal bir değişimle birlikte, geleneksel ve toplumsal değerlerden bir kopuş ve kişisel değerlere bir yöneliş söz konusudur. Mekânlar da toplumsal ortak alanlardan yalıtılmış kişisel alanlara doğru değişim göstermektedir.

YÖNTEM

Çalışmada, günümüz yeni dizi örnekleri olarak, en çok izlenen 5 ulusal kanaldan (ATV, Star TV, Show TV, Fox TV, Kanal D) 2017 yılında da yayında olan ve 2018 reyting verilerine göre AB grubu ve Totalde ilk yirmiyeye giren diziler arasından seçilmiştir. Her kanal için puanı en yüksek olan 1 dizi olmak üzere 5 dizi belirlenmiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllarla 2000'li yılların başı - dizilere ilişkin önemli değişimler 2005 yılıyla birlikte artmıştır - için belirlenen dizi örnekleme ise, o yıllarda öne çıkmış olan ve hala sözü edilen diziler arasından seçilmiştir. Seçim yapılırken dizilerin kanallara ve yıllara göre dağılımlarıyla birlikte, bazılarının yayınlandığı dönemde reyting ölçümü olmaması nedeniyle IMDB puanları da gözetilmiştir. Bu 5er dizi, dizilerde mekân devamlılıklarının korunması gerekliliği nedeniyle, beşer bölüm olarak izlenmiştir. Sahne bazında belirlenen ve dâhilindeki eylemlerle birlikte ele alınan her mekân, temsil ettiği bir ya da birden fazla değer kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu amaçla günümüz için belirlenen dizi örnekleme, Siyah Beyaz Aşk (Kanal D), Ufak Tefek Cinayetler (Star TV), Kadın (FOX TV), Çukur (Show TV) ve Eşkya Dünyaya Hükümdar Olmaz (ATV) dizilerinden oluşmaktadır. 1980'li, 1990'lı ve 2000'li yılların dizi örnekleme ise, Perihan Abla (1986-1988), Bizimkiler (1989-2002), Süper Baba (1993-1997), İkinci Bahar (1998-2001) ve Ekmek Teknesi (2002-2005) dizilerinden oluşmaktadır. Bu dizilerdeki mekânlar, Schwartz'ın (2006)

belirlediği on temel değer kategorisinde belirtilen güdü ve hedeflerden hangisini temsil ettiğine göre sınıflandırılarak aralarında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılacaktır.

DİZİLERDEKİ MEKÂNLARIN KARŞILADIĞI DEĞERLER

Schwartz'ın değer teorisi, her birinin altında yatan güdüye göre on temel değer tanımlar. Bir değeri diğerinden ayıran, gösterdiği hedef ya da güdüdür. İlk beşi kişisel, ikinci beşi ise toplumsal değerler olmak üzere bu on değer kategorisinin hangi güdü ya da hedefleri içerdiği şöyle sıralanabilir (Schwartz, Solohom, 2006, s. 249-288):

1. **Öz yönelim:** Özsaygı; Mahremiyet; Kendi hedeflerini seçme; Yaratıcılık; Bağımsızlık; Özgürlük; Merak
2. **Teşvik:** Heyecan(lı) yaşamak; Yeni(lik)/Değişik(lik) yaşamak; Cesaret/Karşı çıkma
3. **Haz:** Mutluluk; Hayattan zevk alma; Kendine hoşgörü
4. **Başarı:** Zeki olmak; Başarılı olmak; Yetenekli olmak; Etkili olmak; Hırslı olmak
5. **Güç:** Toplumsal güç; Toplumsal kabul; Toplumsal itibar; Otorite; Zenginlik
6. **Güvenlik:** Ulusal güvenlik; Aile güvenliği; Toplumsal düzen; Aidiyet duygusu; Sağlık; Temizlik; Karşılıklı iyilik
7. **Uyum:** İtaat; Öz disiplin; Büyüklere saygı; Kibarlık; Sorumluluk; Sadakat
8. **Gelenek:** Geleneklere saygı; Tarafsızlık; Dindarlık; Ölçülülük; Alçakgönüllülük; Kabullenme/yetingenlik
9. **Yardımlaşma:** Dürüstlük; Bağışlayıcılık; Yardımseverlik; Gerçek Dostluk; Gerçek Sevgi; Hayatın anlamlılığı
10. **Evrenselcilik:** Eşitlik; Barışçıl bir dünya; Toplumsal adalet; Çevreyi korumak; Doğayla birlik; Açık fikirlilik; Bilgelik; İç uyum

Bu değer kategorilerine göre, dizilerdeki mekânlar sahne oldukları eylemlerle birlikte ele alınarak hangi hedefi gösterdiği belirlenmiş; buna göre mekânların temsil ettiği değer ve üst değerlerin neler olduğu aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 1: Son dönem dizilerdeki mekân-eylem-değer tablosu

Dizi	Mekân	Eylem	Hedef	Değer	Ust Değer
Eğkaya Dünyaya Hükümdar Olmaz	Lüks konut	Barınma	Zenginlik	Güç	Bireysel
	Çiftlik evi	Yeme-içme, tatil	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Restoran	Yeme-içme	Mutluluk	Haz	Bireysel
	İşyeri-Şirket	Çalışma	İtibar	Güç	Bireysel
	Depo-bodrum kat	Sorgulama, toplantı yapma, alıkoyma,	Otorite	Güç	Bireysel
	Hapishane	Tutuklu olmak	Düzen	Güvenlik	Toplumsal
	Hastane	Tedavi olmak	Sağlık	Güvenlik	Toplumsal
	Otopark	Toplantı yapmak, buluşmak	Otorite	Güç	Bireysel
	Mezarlık	Cenaze töreni	Saygı	Gelenek	Toplumsal
AVM	Alışveriş	Mutluluk	Haz	Bireysel	
Siyah Beyaz Aşk	Lüks konut	Barınma	Zenginlik	Güç	Bireysel
	Kır-dağ evi	Yeme-içme, tatil	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Geleneksel konut	Geçici barınma	Aidiyet	Güvenlik	Toplumsal
	Restoran	Yemek-içmek	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Depo-bodrum kat	Sorgulama, toplantı yapma, alıkoyma,	Otorite	Güç	Bireysel
	Hastane	Doktor olarak çalışmak, tedavi	Başarı	Başarı	Bireysel
	Otopark	Toplantı yapmak, buluşmak	Otorite	Güç	Bireysel
	Mezarlık	Cenaze töreni	Saygı	Gelenek	Toplumsal
	Polis merkezi	Sorgulanmak-sorgulamak	Düzen	Güvenlik	Toplumsal
Rekreasyon alanı	Yürüyüş yapmak	Özgürlük	Öz yönelim	Bireysel	
Çukur	Geleneksel konak	Barınmak	Zenginlik	Güç	Bireysel
	İşyeri-ofis	Toplantı, görüşmeler yapmak,	İtibar	Güç	Bireysel
	Restoran	Yeme-içme	Mutluluk	Haz	Bireysel
	İnşaat alanları-yıkık ve eski binalar	Sorgulama, toplantı yapma, alıkoyma	Otorite	Güç	Bireysel
	Kulüp-Bar	Yemek-içmek	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Depo-bodrum kat-Tamirhane	Sorgulama, toplantı yapma, alıkoyma,	Otorite	Güç	Bireysel
	Gecekondu Mah.	Ziyaret, kovalama, barınma	Aidiyet	Güvenlik	Toplumsal
	Otopark	Toplantı yapmak, buluşmak	Otorite	Güç	Bireysel
Mezarlık	Cenaze töreni	Saygı	Gelenek	Toplumsal	
Ufak Tefek Cinayetler	Lüks Konutlar	Barınmak	Zenginlik	Güç	Bireysel
	Koru-park	Koşu ve yürüyüş yapmak	Mutluluk	Haz	Bireysel
	İşyeri-Şirket	Çalışmak	Hırs	Başarı	Bireysel
	Spor Merkezi	Spor yapmak	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Restoran-kafe	Yemek-içmek	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Okul	Çocukları okula getirmek-götürmek, toplantı yapmak, okulda yangın	Etkili olmak	Başarı	Bireysel
	İşyeri-muayenehane	Doktor olarak çalışmak, tedavi	Sağlık	Güvenlik	Toplumsal
		Başarı	Başarı	Bireysel	
Kadın	Lüks Konutlar	Barınmak	Zenginlik	Güç	Bireysel
	Konut-apartman	Barınmak	Aidiyet	Güvenlik	Toplumsal
	Resim atölyesi	Resim yapmak	Yaratıcılık	Öz yönelim	Bireysel
	Rekreasyon alanı	Koşu ve yürüyüş yapmak	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Atölyeler-giyim	Çalışmak	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Kreş	Çocukları için eğitim, oyun	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Restoran-kafe	Yemek-içmek	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Hastane	Tedavi olmak	Sağlık	Güvenlik	Toplumsal
	Gece kulübü	Çalışmak, eğlenmek	Mutluluk	Haz	Bireysel

Tablo 2: Eski Dönem dizilerindeki mekân-eylem-değer tablosu

Dizi	Mekân	Eylem	Hedef	Değer	Ust Değer
Perihan Abla	Konut-Apartman	Barınma	Aidiyet	Güvenlik	Toplumsal
	İşyeri -ofis	Çalışmak	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Lokanta	Yeme-içme, çalışmak	Mutluluk	Haz	Bireysel
			Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Karakol	Sorgulamak-sorgulanmak	Düzen	Güvenlik	Toplumsal
	Berber	Çalışmak	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Bakkal	Alış-veriş	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Kahvehane	Buluşmak, toplanmak, çay içmek	Dostluk	Yardımlaşma	Toplumsal
Meyhane	Eğlenmek	Mutluluk	Haz	Bireysel	
Sokak	Karşılaşma, buluşma, alışveriş, ulaşım gibi eylemler	Aidiyet	Güvenlik	Toplumsal	
		Dostluk	Yardımlaşma	Toplumsal	
Bizimkiler	Konut-Apartman	Barınma	Aidiyet	Güvenlik	Toplumsal
	Balkon	Komşularla sohbet	Merak	Öz yönelim	
	İşyeri-Ofis-	Çalışmak	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	İşyeri-muayenehane	Doktor olarak çalışmak, tedavi	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
			Başarı	Başarı	Bireysel
	Tesisatçı	Çalışmak	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Bakkal	Alış-veriş	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Manav	Alış-veriş	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
Çocuk parkı	Oyun oynamak, oturmak	Mutluluk	Haz	Bireysel	
İkinci Bahar	Geleneksel Konut	Barınmak	Aidiyet	Güvenlik	Toplumsal
	Lüks Konut	Ziyaret etmek, buluşmak	Zenginlik	Güç	Bireysel
	Kahvehane	Buluşmak, sohbet etmek	Dostluk	Yardımlaşma	Toplumsal
	Lokanta	Çalışmak	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Kasap	Alış-veriş	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Manav	Alış-veriş	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Tamirhane	Tamir işleri yapmak	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Çarşı -mısır çarşısı	Alış-veriş	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Okul	Eğitim	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Depo- yıkık binalar	Kavga etmek, buluşmak	Otorite	Güç	Bireysel
Belediye-zabıta	Denetim yapmak, şikâyet etmek	Düzen	Güvenlik	Toplumsal	
Süper Baba	Konut	Barınmak	Güvenlik	Toplumsal	Aidiyet
	Kahvehane	Buluşmak, sohbet etmek	Dostluk	Yardımlaşma	Toplumsal
	Meyhane	Eğlenmek	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Rekreasyon alanları	Gezinti yapmak	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Okul	Eğitim	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Kasap	Alış-veriş	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Bakkal	Alış-veriş	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Sokak	Karşılaşma, buluşma, alışveriş, ulaşım gibi eylemler	Aidiyet	Güvenlik	Toplumsal
Dostluk			Yardımlaşma	Toplumsal	
Ekmek Teknesi	Konut	Barınmak	Güvenlik	Toplumsal	Aidiyet
	Fırın	Çalışmak	Uyum	Toplumsal	Sorumluluk
	Kahvehane	Buluşmak, sohbet etmek	Dostluk	Yardımlaşma	Toplumsal
	Meyhane	Eğlenmek	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Rekreasyon alanları	Gezinti yapmak	Mutluluk	Haz	Bireysel
	Kitapçı	Çalışmak	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Bakkal	Alış-veriş	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Berber	Çalışmak	Sorumluluk	Uyum	Toplumsal
	Sokak	Karşılaşma, buluşma, alışveriş, ulaşım gibi eylemler	Aidiyet	Güvenlik	Toplumsal
Dostluk			Yardımlaşma	Toplumsal	

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İlk bakışta rahatlıkla görülebileceği gibi, eski dizilerde toplumsal değer kategorileri kişisel değer kategorilerine göre %80'e %20 gibi bir oranla çok daha fazla temsil edilmektedir. Yeni dizilerde ise kişisel değerler %70'e %30 gibi bir oranla toplumsal değerlere göre daha fazla temsil edilmektedir. Mekânsal göstergelere göre, günümüz dizilerinde kişisel değerlere toplumsal değerlerden daha fazla yer verildiği görülmektedir.

Eski dizilerde en çok temsil edilen toplumsal değerler sırasıyla, sorumluluk gibi uyum değerleri, aidiyet ve düzen gibi güvenlik değerleri ve dostluk gibi yardımlaşma değerleridir. Geleneksel mahalle kültürünün getirdiği bakkal, manav, kasap gibi alış-veriş mekânları toplumsal bir uyumun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın yeni dizilerde az oranda temsil edilen toplumsal değerlerden en çok önemsenen düzen ve sağlık gibi güvenlik değerleridir. Ardından saygı gibi gelenek değerleri ve sorumluluk gibi uyum değerleri gelir.

Uyum değerleri, kişinin herhangi bir baskı olmaksızın kendiliğinden topluma ayak uydurmasını sağlayan bir öz kısıtlama oluşturarak toplumsal kuralların dışına çıkılmasını engeller. Bu nedenle eski dizilerde bireylerin toplumla kendiliğinden uyum içinde olduğu, ya da olması gerektiği yönündeki değer temsilleri öne çıkmaktadır. Yeni dizilerde karşımıza çıkan güvenlik değerleri ise, daha çok dışarıdan bir etki ya da baskıyla kişinin toplumla dengeli bir ilişki kurmasını sağlar. Her ikisi de kaygı temelli olan güvenlik ve uyum değerlerinin öncelik sırasının değişmiş olması, kendiliğinden içsel bir toplumsal uyum yerine, dışsal bir toplumsal düzen fikrinin oluşuyor olabileceğinin göstergesidir.

Ancak günümüzde her iki değer de çok daha az ifade ediliyor olması nedeniyle, toplumsal uyum ve düzen beklentilerinin eskiye oranla çok azaldığı da göz ardı edilmemelidir. Yine yeni dizilerde temsil edilmeyen yardımlaşma değerleri ise herhangi bir kaygıdan kaynaklanmaksızın toplumsal işbirliği ve desteği sağlayan değerlerdir. Dizilerde meyhane, kahvehane, park alanları gibi toplumsal ilişkileri güçlendiren mekân kullanımları, kişinin toplumsal ilişkilerinde rahat ve huzurlu olduğunu gösteren yardımlaşma değerlerini ortaya koymaktadır. Yeni dizilerde bu mekânlar çok kullanılmamakla beraber az sayıdaki kullanımlar toplumsallık yerine bireyselliğin daha çok öne çıktığını ortaya koymaktadır.

Kişisel değerler açısından bakıldığında ise eski diziler daha az oranda olmakla birlikte en çok mutluluk gibi haz değerlerini önemsemektedir. Yanı sıra zenginlik ve otorite gibi güç değerleri, başarılı olmak gibi başarı değerleri ve merak gibi özyönelim değerleri çok olmamakla birlikte temsil etmektedir. Yeni diziler ise yüksek oranda yüksek oranda temsil edilen kişisel değerlerden en çok zenginlik itibar ve otorite gibi güç değerleri, mutluluk gibi haz değerleri, hırs gibi başarı değerleri ve yaratıcılık, özgürlük gibi özyönelim değerleri önemsemektedir.

Haz değerlerinin her iki dönemdeki dizilerde ortaya konan ortak değerlerden olması, hem televizyonun bir eğlence aracı olarak görülmesinden hem de dizilerin her zaman daha çok izleyiciye ulaşarak daha çok kar elde etme beklentisinden kaynaklanmaktadır. Zira mutluluk ve hayattan zevk alma, insanın varlığını sürdürebilmesi için temel teşkil eden güdülerden biridir. Ancak yeni dizilerde kişinin memnuniyetini ifade eden hazın temsilinin, kişisel tehditlere karşı korunmayı belirten kaygı temelli güç değerlerinden sonra gelmesi, kişilerin artık daha huzursuz bir yaşam algısına sahip olabileceğini ortaya koymaktadır. Güç, kişiye hem toplumsal statü ve saygınlık, hem de diğer insanlar üzerinde kontrol ve üstünlük sağlar. Toplumsal saygı beklentisini ifade eden güç değerleri, toplum içerisinde üstünlük sağlanması ve bu üstünlüğün korunması talebinden doğar. Bu nedenle kendini koruma ihtiyacını da içeren güç değerlerinin günümüzdeki yoğunluğu, bireyin amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli olan başarı değerleriyle birlikte ele alındığında kişiler arasındaki uyum ve dayanışma yerine hırs ve rekabetin daha ön plana çıktığını ortaya koymaktadır. Dizilerde kullanılan restoran-lokanta, meyhane-gece kulübü, konut-lüks konut, gibi benzer mekânlara ait eylemler dönemsel olarak farklılaşmakta; toplumsal değer göstergeleri, bireysel değerlere dönüşmektedir.

Eski ve yeni dizilerdeki ortak mekânlara bakıldığında, aynı mekânların farklı değerleri temsil edebildiği; mekânların alışlageldik eylemlerinin değiştiği görülmektedir. Örneğin işyerleri eski dizilerde sokak alış-verişinin geçtiği bakkal, kasap, manav gibi dükkânlar iken yeni dizilerde, büyük şirketlere ve ofislere dönüşmüştür. Bu mekânlar sorumluluk duygusuyla uyum değerlerini temsil ederken, günümüz dizilerinde itibar kaynağı olarak güç değerleri temsil etmeye başlamıştır. Benzer şekilde okul yine uyum değerlerinin göstergesiyken; günümüzde etkili olmanın vurgulandığı başarı değerlerini ortaya koymaktadır. Yine konutlar lüks konutlara dönüşürken; aidiyet sağlayan güvenlik değeri de zenginlik belirten güç değerine dönüşmüştür. Ya da hastanelerin sağlığı belirten güvenlik değerine, bireyin varlığını sürdürebilmesi için elzem olan başarı değeri de eklenmiştir. Böylece mekânın fiziksel ve işlevsel değişimi

daha da belirginleşmiştir.

İnsanın etik çerçevesini belirleyen değerler, hem bireysel tutum ve davranışları etkileyerek insanı iyiye ve doğruya yönlendirir; hem de toplumun kültürel kalıplarını yansıtarak toplumsal bütünlüğü sağlar. Bu anlamda değer değişimi, kültürel pratikleri de değiştiren kuşaklararası bir olgudur. Toplumsallığın da bireyselliğin de bir gereği olan değer değişimi, kimlik oluşumunda da temel teşkil eder. Ancak bu noktada değerlerin ne yönde değiştiği ve ne yönde değişmesi gerektiği doğru değerlendirilmelidir. Zira 30 yılı aşkın bir zaman zarfında, dizilerdeki mekânsal temsiller üzerinden ortaya konan bu değer değişimi, aynı zaman zarfında var olan toplumsal belleğin de silinmekte olduğunu göstermektedir.

Anıların toplumsal inşası ya da mekânı diyebileceğimiz toplumsal bellek, bireysel belleği de şekillendirdiğinden, oldukça önem arz etmektedir. Genelde medya, bu çalışma özelinde diziler aracılığıyla inşa edilen toplumsal belleğin, bir toplum için kısa bir süre sayılabilecek zaman zarfındaki değer değişimine bakılacak olursa, bu derece değişmiş ya da silinmiş olması, bireysel belleğin ve bireysel temsillerin de silindiği anlamına gelir. Bu ise, karmaşık, parçalanmış ve akışkan postmodern kültüre paralel olarak, kimlik oluşumuna dayanaklık eden ortak toplumsal belleğin de çelişkili ve tutarsız hale geldiğini gösterir. Zira medyanın dili, gelecek için de tehlike arz etmekle birlikte, geçmişi silebilme yeteneğine sahiptir. Birlikte yaşamak kadar birlikte hatırlamak demek de olan toplumsal bellek, aynı zamanda kültürel kimlik, geçmiş ya da geleceği değil de sadece şimdiyi önemseyen postmodern kültür tarafından zayıflatılmaktadır.

Bu çalışmada diziler üzerinden ortaya konan mevcut durum, toplumsal değişimin ve değer değişiminin en doğru göstergesi olmamakla birlikte, değerlerin ne yönde değiştiğini ya da değiştirilmek istendiğini ortaya koymaktadır. Dizilerde mekânlarla temsil edilen değerlerdeki bu değişim, var olanla birlikte olması istenen de göstermektedir. Yani değerler değişmekle birlikte, mekânsal göstergelerle değiştirilmek de istenmektedir. Dizilerde kullanılan mekanlar toplumu özendirme, yıldırma, mutsuzlaştırma gibi bir çok duyguyu yaşatabilen güçlü temsillerdir. Kullanılan mekanların toplumsal değerleri öne çıkaracak niteliklerde olması gelecek nesillerin inşası açısından önemlidir.

Teknoloji aracılığıyla oluşan kültürel dönüşüm, yeni bir insan ve yeni bir kimlik ortaya çıkarmıştır. Küresel postmodern kültürle uyumlu bu yeni kimlik, geçici, uçucu ve akışkan bir kimliktir. Bireysel güç ve başarı peşinde koşan, hırs ve rekabetle donanmış bu kimlik giderek yaygınlaşmakta; böylece toplum bir değişim ve dönüşüm içine girmektedir. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle yaygınlaşan küresel kültür, mekânsal göstergelerle yeni bir kimlik sunarak yalnızca toplumsal değişime değil, medyanın biçim ve içeriğinin değişimine de etki etmektedir. Küresel kültürün değerlerin değişiminde ve kimliklerin değişiminde olduğu kadar, yerli dizilerin küresel ölçekte beğeni ve başarı getiren anlatı, öykü, karakter ve mekânlara yönelmesinde de etkili olduğunu ifade etmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Doğan, İ. (2009). *Dünden Bugüne Türk Ailesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erkman, F. (1987). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Alan Yayınları.
- Eslin, M. (2001). *Televizyon Çağı*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hall, S. (1991). The Local and the Global: Globalization and Ethnicity. King, A. D. (Ed.). *Culture, Globalization and the World-System: Contemporary Conditions for the Representation of the Identity*, University of Minnesota.
- Schwartz, Solohom H. (2006). Les Valeurs de Base de la Personne: Théorie, Mesures et Applications [Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications]. *Revue Françoise de Sociologie*, 42, s.249-288.
- Taşçıoğlu, M. (2013). *Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Mekan*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2007). Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları. 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, s.846
- Yurderi, M. M. (2014). Romanlardan Uyarlanan Televizyon Dizilerinde Değişen Değer Temsili. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.